

РЕЦЕНЗІЯ

професора, доктора педагогічних наук,
професора кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ГАЛІВА Миколи Дмитровича
на дисертаційне дослідження

ПЕТРИШИНА Ярослава Михайловича
«УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ
ДОКТРИНАХ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ ЦЕНТРАЛЬНО-
СХІДНОЇ ЄВРОПИ (2014 – 2022)»,

представлене на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 Історія та археологія

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Актуальність дисертаційного дослідження Я. М. Петришина зумовлена не лише зростанням впливу праворадикальних політичних сил у країнах Центрально-Східної Європи, але й необхідністю глибшого осмислення трансформацій сучасного європейського політичного простору в умовах російсько-української війни. Упродовж останнього десятиліття праворадикальні партії перестали бути виключно маргінальним явищем, перетворившись на вагомих учасників політичного процесу, здатних впливати на суспільні настрої, зовнішньополітичні орієнтації та безпекові дискусії у своїх державах. Особливої ваги набуває дослідження того, як ці політичні сили інтерпретують Україну, російсько-українську війну, європейську інтеграцію та систему колективної безпеки Європи. Наукова актуальність роботи посилюється тим, що проблема ставлення праворадикальних партій країн Центрально-Східної Європи до України перебуває на перетині кількох важливих дослідницьких напрямів – історії міжнародних відносин, політичної історії, студій пам'яті, безпекових досліджень та аналізу політичних дискурсів. У сучасних умовах гібридного протистояння та інформаційної війни особливого значення набуває вивчення механізмів поширення антиукраїнських, проросійських чи євроскептичних наративів у політичному середовищі європейських держав, а також ролі радикальних політичних акторів у цих процесах.

Важливість дисертації визначається й тим, що держави Вишеградської групи є безпосередніми сусідами України та водночас важливими учасниками формування політики Європейського Союзу і НАТО щодо російсько-української війни. Тому аналіз позицій праворадикальних партій Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини дозволяє краще зрозуміти внутрішньополітичні чинники, які впливають на міжнародну підтримку України, санкційну політику щодо Російської Федерації та загальну конфігурацію безпекових процесів у регіоні. Окремо хочу підкреслити й те,

що дисертація актуалізує проблему взаємозв'язку між політичним радикалізмом, популізмом та кризами сучасної демократії. У цьому контексті дослідження Я.М. Петришина дає змогу простежити, яким чином праворадикальні партії адаптують власні ідеологічні конструкції до актуальних міжнародних подій, використовуючи тематику війни, міграції, історичної пам'яті та національної ідентичності як інструмент політичної мобілізації.

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Найбільш суттєві наукові результати дисертаційного дослідження Я. М. Петришина полягають у досягненні поставленої мети – комплексному аналізі змісту, еволюції та функціонального значення зовнішньополітичних доктрин праворадикальних партій Центрально-Східної Європи у контексті їхнього ставлення до України та російсько-української війни у 2014–2022 рр. У роботі здійснено ґрунтовний аналіз історіографії проблеми, джерельної бази та теоретико-методологічних підходів до вивчення праворадикальних політичних рухів у сучасній Європі. Проаналізовано основні концептуальні моделі інтерпретації правого радикалізму в українській та західній науковій думці, а також визначено особливості його розвитку у постсоціалістичних країнах Центрально-Східної Європи. У дисертації комплексно досліджено ідеологічні засади, електоральні стратегії та зовнішньополітичні орієнтації праворадикальних партій Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини. Виявлено й типологізовано основні наративи щодо України, які формувалися у програмних документах, публічній риториці та виборчих кампаніях праворадикальних сил. Простежено динаміку ставлення праворадикалів до ключових подій російсько-української війни, зокрема анексії Криму, війни на Донбасі, санкційної політики щодо Російської Федерації та перспектив євроатлантичної інтеграції України. Важливим науковим результатом роботи Я. М. Петришина стало дослідження механізмів політизації «українського питання» у середовищі праворадикальних партій Центрально-Східної Європи, а також з'ясування ролі історичної пам'яті, національних міфів і безпекових чинників у формуванні образу України в їхньому політичному дискурсі. Автор переконливо показав, що російсько-українська війна стала каталізатором трансформації зовнішньополітичних позицій праворадикальних сил, спричинивши як посилення проросійських тенденцій у частини політичних акторів, так і переорієнтацію окремих партій на підтримку безпекової політики НАТО та ЄС. Суттєвим здобутком дисертації є також аналіз медійних, дискурсивних та пропагандистських стратегій праворадикальних партій щодо України. Досліджено роль цифрових платформ, альтернативних медіа та інформаційних кампаній у поширенні антиукраїнських, євроскептичних і проросійських меседжів. Водночас автором проаналізовано вплив праворадикальних партій на формування зовнішньополітичних рішень урядів держав Центрально-Східної Європи, а також охарактеризовано їхні контакти з проросійськими політичними силами та організаціями.

3. Нові факти, одержані здобувачем

У дисертаційній роботі Я. М. Петришина *уперше в українській історіографії*: комплексно проаналізовано зовнішньополітичні доктрини

праворадикальних партій Центрально-Східної Європи крізь призму «українського питання», російсько-української війни; виявлено і типологізовано наративи щодо України, які формували праворадикальні партії країн Центрально-Східної Європи у своїх програмах, маніфестах, заявах і виборчих кампаніях; окреслено динаміку ставлення праворадикалів Центрально-Східної Європи до України у 2014–2022 роках, з урахуванням ключових зовнішньополітичних подій – анексії Криму, війни на Донбасі, підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС; проведено порівняльний аналіз риторики праворадикальних партій щодо України та Росії у державах Центрально-Східної Європи (зокрема Польщі, Угорщині, Чехії, Словаччині); окреслено вплив праворадикальних сил на ухвалення зовнішньополітичних рішень урядами країн регіону, включно з позиціями щодо санкцій проти Росії, підтримки України, відносин із НАТО; досліджено канали поширення проросійських меседжів через праворадикальні партії Центрально-Східної Європи, а також форми залучення їх до російських інформаційно-пропагандистських кампаній; введено до наукового обігу корпус оригінальних джерел, зокрема партійних програм, виступів у національних парламентах, інтерв'ю лідерів, партійних декларацій. У дисертації *уточнено* термінологію, яку використовують для характеристики політичних партій досліджуваного спрямування, а також концепцію відносин праворадикалів із владними інституціями Російської Федерації у роки російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Набули подальшого розвитку*: теоретичні підходи до аналізу праворадикалізму у контексті зовнішньої політики країн Центрально-Східної Європи; дослідження взаємозв'язку між ідеологією праворадикальних партій та їхньою зовнішньополітичною риторикою; уявлення про роль праворадикалів у формуванні суспільної думки щодо Росії та України в регіоні; методи порівняльного аналізу політичних дискурсів у країнах Центрально-Східної Європи; дослідження впливу гібридної війни та інформаційних кампаній на зовнішньополітичні позиції праворадикальних партій; концепції національної ідентичності як чинника формування зовнішньополітичних доктрин праворадикалів; аналітичні підходи до вивчення виборчих стратегій праворадикальних партій у Центрально-Східній Європі; уявлення про механізми адаптації праворадикальних ідеологій до сучасних викликів безпеці та міжнародних відносин.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Я. М. Петришина, є достатньо високим і відповідає вимогам до кваліфікаційних наукових праць рівня доктора філософії. Аналіз змісту дисертації та наукових публікацій автора засвідчує належний рівень аргументованості, достовірності та наукової верифікованості отриманих результатів. Чітко сформульовані мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження забезпечили логічність структури роботи та послідовність викладу матеріалу. Обґрунтованість висновків забезпечується широкою джерельною базою, що охоплює програмні документи праворадикальних партій, матеріали виборчих кампаній, парламентські виступи, партійні

декларації, інтерв'ю політичних діячів, медійні матеріали та наукову літературу українських і зарубіжних дослідників. Автор опрацював значний масив сучасної історіографії, присвяченої проблемам правого радикалізму, популізму, євроскептицизму та міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі.

Достовірність результатів забезпечується використанням принципів історизму, системності, об'єктивності та верифікації, а також застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціально-історичних методів, зокрема компаративного, структурно-функціонального, статистичного та контент-аналізу. Це дало змогу авторові комплексно дослідити зовнішньополітичні доктрини праворадикальних партій Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини, простежити еволюцію їхніх позицій щодо України та виявити особливості політичного дискурсу в умовах російсько-української війни. Вірогідність і наукова значущість результатів підтверджується належним рівнем апробації основних положень дисертації на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, а також публікаціями у фахових виданнях України. Анотації дисертації адекватно відображають її зміст і ключові результати.

5. Значення для науки і практики одержаних результатів

Дисертаційна праця Я. М. Петришина має важливе значення для історичної науки, політичних студій, досліджень міжнародних відносин та безпекових студій. Наукова цінність роботи полягає у комплексному дослідженні зовнішньополітичних доктрин праворадикальних партій Центрально-Східної Європи крізь призму їхнього ставлення до України та російсько-української війни. Проведений автором аналіз дозволяє поглибити наукові уявлення про трансформацію праворадикального політичного середовища у країнах Вишеградської групи, особливості його ідеологічних наративів та механізми політичного впливу на формування зовнішньополітичного дискурсу. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання його висновків для аналізу сучасних політичних процесів у Центрально-Східній Європі, прогнозування тенденцій розвитку праворадикальних рухів та оцінки ризиків поширення проросійських і дезінформаційних наративів у європейському політичному просторі. Матеріали дисертації можуть бути використані органами державної влади, аналітичними центрами та експертними інституціями у сфері інформаційної безпеки, міжнародних відносин і протидії гібридним загрозам. Висновки та матеріали роботи також можуть застосовуватися у науковій, освітній та просвітницькій діяльності, зокрема при викладанні курсів з новітньої історії Європи, політології, міжнародних відносин, історії міжнародних конфліктів і політичної комунікації у закладах вищої освіти.

6. Рекомендації щодо використання результатів дослідження

Результати і висновки дисертаційної роботи Петришина Я. М. можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх істориків, політологів, фахівців з міжнародних відносин, журналістів, аналітиків та спеціалістів у сфері державного управління у закладах вищої освіти України. Матеріали дослідження можуть застосовуватися у діяльності наукових установ, аналітичних центрів та державних інституцій під час вивчення

сучасних політичних процесів у Центрально-Східній Європі, проблем інформаційної безпеки та впливу праворадикальних політичних сил на міжнародні відносини. Окремі положення дисертації можуть бути використані при розробці навчальних курсів, спецсемінарів і методичних матеріалів з історії міжнародних відносин, політичної історії Європи, безпекових студій та досліджень політичного радикалізму.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

У змісті дисертації відображено доволі повну реалізацію усіх поставлених дисертантом завдань. Структура дисертаційної роботи, що складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку джерел і літератури, характеризується логічною когерентністю й науково-сисловою обґрунтованістю. Власне це дало змогу дисертантові системно розгорнути еволюції та функціонального значення зовнішньополітичних доктрин праворадикальних партій Центрально-Східної Європи у контексті їхнього ставлення до України та російсько-української війни впродовж 2014–2022 рр.

У першому розділі «Історіографія, джерела, методологія дослідження» здійснено аналіз наукової літератури, джерельної бази та теоретико-методологічних засад дослідження праворадикальних партій Центрально-Східної Європи. Охарактеризовано основні концептуальні підходи до вивчення правого радикалізму, популізму та євроскептицизму у сучасній українській і західній історіографії. Значну увагу приділено аналізу праць, присвячених еволюції праворадикальних рухів у країнах Центрально-Східної Європи, їхньому впливу на політичні системи та міжнародні відносини. У розділі охарактеризовано джерельну базу дисертації, яка охоплює партійні програми, декларації, парламентські виступи, матеріали виборчих кампаній, медійні публікації та інтерв'ю політичних діячів. Визначено методологічні засади дослідження, зокрема застосування принципів історизму, системності, об'єктивності, а також компаративного, структурно-функціонального, статистичного методів і контент-аналізу.

У другому розділі «Поширення праворадикального руху в державах Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): ідеологія, електоральні здобутки» досліджено процес становлення та розвитку праворадикальних політичних сил у країнах Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичних трансформацій. Проаналізовано основні ідеологічні засади праворадикальних партій, їхні підходи до питань національної ідентичності, міграції, європейської інтеграції та міжнародної безпеки. Значну увагу приділено електоральній динаміці праворадикальних сил, особливостям їхньої політичної мобілізації та адаптації до сучасних суспільно-політичних викликів. У розділі також висвітлено вплив соціально-економічних криз, міграційних процесів та російсько-української війни на зростання популярності праворадикальних партій у регіоні.

У третьому розділі «Праворадикальний рух у Республіці Польща та “українське питання”: ідеологія, риторика, практика» проаналізовано ставлення польських праворадикальних партій до України та українсько-польських відносин у 2014–2022 рр. Досліджено особливості використання «українського питання» у виборчих кампаніях польських праворадикалів, а

також роль історичної пам'яті, проблем Волинської трагедії та націоналістичного дискурсу у формуванні їхньої політичної риторики. Висвітлено позиції праворадикальних середовищ щодо російсько-української війни, санкційної політики проти Російської Федерації та перспектив євроатлантичної інтеграції України. З'ясовано, що польські праворадикальні партії використовували українську тематику як інструмент внутрішньополітичної мобілізації та електоральної конкуренції.

У четвертому розділі «Українська держава у дискурсі праворадикальних партій Чехії та Словаччини» досліджено особливості сприйняття України праворадикальними силами Чехії та Словаччини. Проаналізовано використання «українського питання» у політичних кампаніях, публічній риториці та медійному просторі цих держав. Значну увагу приділено проблемам політизації російсько-української війни, поширенню проросійських наративів, антиєвропейської та антинатівської риторики у середовищі праворадикалів. У розділі простежено вплив внутрішньополітичних процесів і безпекових викликів на трансформацію позицій чеських і словацьких праворадикальних партій щодо України.

У п'ятому розділі «Праворадикальний націоналізм в Угорщині та його візія “українського питання”» проаналізовано ідеологічні засади угорських праворадикальних партій та їхнє ставлення до України у контексті російсько-української війни. Досліджено електоральні стратегії праворадикальних сил Угорщини, їхню риторику щодо Закарпаття, угорської національної меншини в Україні та політики офіційного Будапешта щодо української держави. У розділі висвітлено особливості поєднання націоналістичного, євроскептичного та проросійського дискурсів у політичній діяльності угорських праворадикалів. Автор також простежив трансформацію образу України в угорському праворадикальному середовищі під впливом безпекових і геополітичних змін у Європі.

Загальні висновки дисертації Я. М. Петришина загалом корелюють із задекларованою метою та поставленими завданнями дослідження. Авторіві вдалося забезпечити логічний зв'язок між визначеними у вступі дослідницькими завданнями та підсумковими положеннями роботи. Наукові положення і висновки є достатньо обґрунтованими та достовірними, що забезпечується широким залученням джерельної бази, опорою на сучасні історіографічні напрацювання та застосуванням адекватного методологічного інструментарію історичного дослідження.

8. Дискусійні положення, рекомендації та зауваження до змісту дисертації

Позитивно оцінюючи наукові здобутки дисертанта, вважаю за потрібне висловити певні побажання та зауваження дискусійного характеру:

1. У дисертації здійснено ґрунтовний аналіз української та зарубіжної історіографії проблеми, однак доцільним було б ширше залучення окремих сучасних праць, присвячених політичним трансформаціям Центрально-Східної Європи та феномену правого популізму в регіоні. Зокрема, могли б бути використані дослідження болгарського науковця Івана Крастева, французького політолога Жака Рупніка, особливо стаття останнього про

“неліберальну демократію” в Центрально-Східній Європі (2017). Варто було б опрацювати не лише статтю Андреа Пірро, написану у 2014 р., але і його книгу “Популістські радикальні праві в Центральній та Східній Європі. Ідеологія, вплив та результати виборів” (Лондон, 2015). На мій погляд, це дало б змогу автору дисертації поглибити інтерпретацію взаємозв’язку між кризою ліберальної демократії, євроскептицизмом та посиленням праворадикальних політичних сил.

2. Джерельна база дисертації є достатньо репрезентативною, проте авторові варто було б активніше залучити матеріали партійної періодики та офіційних медіаресурсів праворадикальних партій. Зокрема, йдеться про такі видання та інформаційні платформи, як польський часопис «Myśl Polska», угорський онлайн-ресурс «Kiris.info». Це дало б можливість повніше простежити еволюцію публічної риторики та специфіку медійного конструювання «українського питання» у середовищі праворадикалів.

3. У методологічному розділі автор переконливо обґрунтував використання загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження, однак доцільним було б ширше застосування цивілізаційного підходу. Це допомогло б глибше розкрити цивілізаційні акценти щодо місця України у геополітичних та культурно-цивілізаційних уявленнях праворадикальних партій Центрально-Східної Європи. Серед методів дослідження, використання яких проглядається у дисертації, відзначимо й наявність дискурс-аналізу. Однак дисертант не згадав про нього в описі використаних методів.

4. Дисертант ґрунтовно висвітлив ставлення польських праворадикальних партій та організацій до української трудової міграції, показавши, що українці нерідко розглядалися ними як загроза для ринку праці, соціальної стабільності та національної ідентичності Польщі. Водночас у дисертації недостатньо уваги приділено аналогічним позиціям чеських, словацьких та угорських праворадикальних сил щодо українців як трудових мігрантів і робочої сили. З огляду на значні масштаби української трудової міграції до держав Центрально-Східної Європи після 2014 р., доцільним було б ширше проаналізувати економічний та соціальний виміри «українського питання» у риториці праворадикальних партій Чехії, Словаччини, Угорщини, що посилює компаративний характер дослідження..

5. До певних недоліків роботи варто зарахувати відсутність додатків, які могли б суттєво посилити джерельну та аналітичну цінність дисертації. Зокрема, на мою думку, доцільно було подати у додатках фрагменти програмних документів праворадикальних партій щодо України, приклади публіцистичних чи медійних матеріалів, а також, можливо, узагальнювальні таблиці, що відображали б позиції окремих партій стосовно російсько-української війни або членства України в ЄС і НАТО. Це зробило б результати дослідження більш наочними та зручними для подальшого використання у науковій, політико-експертній і освітній роботі.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Наукові результати та основні положення, висновки і рекомендації достатньо повно викладено у 6 публікаціях, серед яких: 4 статті у виданнях,

що належать до переліку наукових фахових видань України, 2 праці апробаційного характеру.

10. Висновок

Отже, дисертаційна робота Я.М. Петришина на тему «Українська держава в зовнішньополітичних доктринах праворадикальних партій Центрально-Східної Європи (2014 – 2022)» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для історичної науки. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор Ярослав Михайлович Петришин заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

Рецензент:

професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри історії України
та правознавства Дрогобицького
державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Микола ГАЛІВ

